

УДК 376.7:316.66(=214.58)(497.11)

DOI:<https://doi.org/10.22182/sp.12020.1>

Прегледни рад

Нада М. Радушки

Институт за политичке студије, Београд

ОБРАЗОВАЊЕ РОМСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ И СТРАТЕГИЈА ЗА СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ РОМА У СРБИЈИ*

Сажетак

Роми су од свих националних мањина у Србији у најнеповољнијем положају по свим социјалним, демографским, економским, културним и другим показатељима. Мада је у претходној деценији одређеним мерама, политикама и стратегијама доста урађено на унапређењу положаја Рома, они су на најнижој лествици друштвене хијерархије, суочени са бројним негативним стереотипима и предрасудама, великом етничком дистанцом, необразованошћу, незапосленосту и сиромаштвом. образовање, као једно од најактуелнијих питања, кључ је за социјалну промоцију Рома, за излазак из зачараног круга сиромаштва и побољшање њиховог материјалног и социокултурног положаја. У раду се на основу званичних података пописа становништва сагледава образовна структура Рома и огроман јаз који постоји у односу на општу популацију, као и међународни и национални правни оквир у области образовања припадника ромске националне мањине. Посебно се разматра Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, а у оквиру ње образовање као једна од пет области

* Рад је реализован у оквиру пројекта (број 179009) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

кључних за унапређење економског положаја, социјалну мобилност и пуну интегрисаност Рома у све сфере друштвеног живота.

Кључне речи: Роми, образовна структура, национално законодавство међународна документа, Стратегија, социјална инклузија, Србија.

1. ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА И ПРОБЛЕМИ У ОБРАЗОВАЊУ РОМА

Припадници ромске националне мањине у Србији према образовном статусу налазе се на најнижој друштвеној лествици. Изразито неповољна образовна структура један је од најважнијих узрока њихове неинтегрисаности у друштво, а утиче на одржавање и продубљивање економског и социокултурног јаза између ромског и осталог становништва. У погледу образовних карактеристика присутне су релевантне разлике између припадника националних заједница у Србији, што заслужује посебну пажњу, али које се не могу посматрати као изолован фактор, већ у склопу осталих социјалних и етнокултурних чинилаца. Ниво образовања детерминише у великој мери друштвени положај неке националности, али се тек под претпоставком истих друштвено-економских услова, може говорити о значају деловања других фактора (на пример, етничке особености, традиција, религија, конзервативна схватања, обичаји и слично) (Mirga 1997).

Подаци о образовној структури ромске популације могу се добити из редовних пописа становништва (на основу два обележја - писменост и школска спрема.), али они представљају само полазиште за даља и дубља истраживања по питању образовања Рома. Мада последњи попис (2011) показује да је удео неписмених лица у укупном становништву Србије низак (2,0%), разлике по националности су евидентне, при чему убедљиво највише стопе неписмености имају припадници ромске националности (15,0%), са израженим разликама по полу, односно преко два пута је већа неписменост код жена (21,2%) него код мушкараца (8,8%). На висину опште стопе

неписмености у великој мери утиче старосна структура, па у Србији проблем неписмености постоји међу старијим становништвом (нарочито женским), док су код ромске националности стопе неписмености (веће од 10%) присутне у свим старосним групама и то код оба пола, али је стање знатно алармантније код жена. Подаци показују да се код већине етничких заједница просечна старост неписмених креће се око републичког просека (67,6 година), док неписмени Роми имају у просеку само 42 године. Код лица у старости од 15 до 24 године, 11,5% је неписмених (9,2% мушкараца и 14% жена), али је посебно алармантан податак да је удео деце (7-14 година) која не похађају школу изразито висок (15,6%) упркос великим напорима да се сва ромска деца обухвате обавезним осмогодишњем образовањем (Ђурић, Танасковић, Вукмировић, Лађевић 2014, 137).

Школовање, које у савременом друштву представља основни канал друштвене мобилности и промоције, једна је од најкомплекснијих и најболнијих тема у свакодневном животу Рома, а статистички показатељи и многобројна анкетна истраживања показују да се они у овом погледу налазе на дну друштвене лествице. Од свих етничких заједница у Србији, Роми имају најлошију квалификациону структуру јер је највећи проценат лица са непотпуним основним образовањем (34,2%), мали број са средњом стручном спремом (11,5%), док је процентуална заступљеност особа са факултетском дипломом готово занемарљива (0,3%). Преко половине ромске популације старије од 15 година (53,7%) чине нешколована лица (лица без школе и лица са непотпуним основним образовањем).¹ Посматрано по полу, разлике су сигнификантне, а највеће су у групи без школске спреме јер је преко два пута више Ромкиња (26,4%) него Рома (12,8%), а најмање су код лица са непотпуним основним образовањем (око једне трећине код оба пола). Са вишим нивоима образовања разлике се битно повећавају у корист мушкараца, па са завршеном средњом школом двоструко је више мушкараца (15,8%) него жена (7,1%), што важи и за више и високо образовање. На пример,

¹ Поређења ради, у образовној структури опште популације Србије доминирају лица са завршеном средњом школом (48,9%), затим лица са завршеном основном школом (20,8%), док је број лица са непотпуним основним образовањем (11,0%) и завршеним факултетом приближно једнак (10,6%).

факултетску диплому има само 0,2% Ромкиња (табела 1). Нижи ново образовања жена последица је економских прилика, културе традиције, религије, односа међу половима и положаја жене у породици и друштву. У последњем међупописном раздобљу (2002-2011) највеће промене десиле су се код лица без школске спреме јер је њихов удео смањен (са 25,6% на 19,5%), и код лица са завршеним основном школом чији се удео повећао (са 29,0% на 33,3%) (Радушки 2015, 130).

Табела 1. Становништво старо 15 и више година по школској спреми и полу, Србија (без КиМ), 2011.

	Укупно становништво	Роми		
		Укупно	Мушко	Женско
Укупно	6161584	100126	50850	49276
Без школске спреме	164884	19538	6534	13004
Непотпуно осн. образов.	677499	34251	16745	17506
Основно образовање	1279116	33372	18716	14656
Средње образовање	3015092	11552	8042	3510
Више образовање	348335	323	235	88
Високо образовање	652234	329	208	121
Непознато	24424	761	370	391
Структура		(%)		
Укупно	100.0	100.0	100.0	100.0
Без школске спреме	2.7	19.5	12.8	26.4
Непотпуно осн. образов.	11.0	34.2	32.9	35.5
Основно образовање	20.8	33.3	36.8	29.7
Средње образовање	48.9	11.5	15.8	7.1
Више образовање	5.7	0.3	0.5	0.2
Високо образовање	10.6	0.3	0.4	0.2
Непознато	0.4	0.8	0.7	0.8

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова, 2011. у Републици Србији, Основни скупови становништва-подаци по регионима, књига пописа 18, РЗС, Београд, 2014.

У процесу образовања ромска деца су у знатно неповољнијем положају од остале деце због недовољног познавања српског језика, тешке материјалне ситуације у којој живе, неписмености, незапослености и сиромаштва родитеља, и друго. Овај облик индиректне дискриминације биће присутан све док се на државном нивоу не обезбеде адекватна улагања у школство и друге области значајне за смањивање разлика у условима за образовање, а које додатно повећава сегрегација ромске деце (на пример, уписом у тзв. специјалне школе, као и у одвојене ромске школе или разреде и сл.).

Поједини ромолози су мишљења да би могућност праћења наставе на ромском матерњем језику (макар у првим разредима основне школе) много више олакшало школовање него што би узроковало додатну гетоизацију, док други сматрају да језичка баријера није основна препрека редовном школовању већ првенствено лош материјални положај породице, необразованост родитеља, традиција, обичаји и друго (Томова 1995). Поред тога, присутна је недовољна посвећеност и мотивисаност наставног кадра за посебан рад са ромском децом, као и неприхватање и неразумевање начина живота Рома од стране шире друштвене заједнице. Колективна дискриминација која се заправо највише огледа у игнорисању проблема ове етничке заједнице, а мање у самој агресивности, затим велика етничка дистанца због њиховог начина живота и статуса маргиналне друштвене групе, одувек је била препрека за њихову интегрисаност и равноправне односе са другим народима (Митровић 1996, 807-819).

Мада се већина научних истраживача и ромских лидера слаже да је образовање један од најважнијих фактора социјалне мобилности и интеграције у друштво, треба имати у виду да је за Роме образовање превише дуг процес који захтева велика финансијска средства, затим, специфичан начин живота и тешке услове у којима живе, обичаје и непостојање навике школовања. Због тога је за Роме питање свакодневног преживљавања и стицање егзистенцијалних прихода приоритетније од образовања које не може брзо и само по себи да обезбеди бољи живот ромских породица. Као најсиромашнији слој у друштву, Роми нису у могућности да се школују, а због тога што нису образовани, искључени су из

економског и друштвеног живота, што их неизбежно води у немаштину, па се тако стално налазе у ”зачараном кругу беде”, репродукујући генерацијско сиромаштво (Митровић 2003, 161–165). Искључивање ромске деце из редовног школовања ће у будућности имати за последицу генерације које ће и даље репродуковати неписмене, а тиме и социјално неприлагођене модерним друштвеним токовима. Савремени начин производње, достигнути ниво науке и технологије, тржишна економија и постепено нестајање традиционалних занимања, Роме ће у будућем периоду довести у још тежи положај, имајући у виду њихове демографске, економске и образовне капацитете. Без образовања и посебних квалификационих знања, потиснути су на маргине друштвене поделе рада чиме је заправо одређен њихов не само садашњи, већ и будући друштвени положај (Митровић 2003, 161–165).

2. МЕЂУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОКВИР ОБРАЗОВАЊА РОМСКЕ МАЊИНЕ

У нормативном смислу, правне и институционалне основе за регулисање положаја, процес образовања и интеграцију припадника ромске националне мањине постављене су усвајањем великог броја конвенција, повеља, закона и стратегија, али то је само први корак на путу ка стварном решавању бројних и нагомиланих проблема ове етничке заједнице.

2.1. Међународно-правни оквир

У оквиру Уједињених нација мањинска права разматрана су још у оквиру *Универзалне декларације о људским правима* (1948) и *Декларације о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина* (1992)², а од великог значаја је и *Међународни пакт о грађанским и политичким правима* (1976), као и *Међународна конвенција о спречавању свих облика расне дискриминације* (1965).³ на основу које се

2 Декларација о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина, 1992., Internet, <http://www.ffzg.hr/hre-edc/dkl-manjine.htm>, 16/09/2019.

3 CERD, UN Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination, 1995, Internet, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/>, 13/08/2019.

доносе афирмативне мере у кључним области друштвеног живота. Сва наведена документа подразумевају и заштиту права ромске националне мањине као један од најтежих испита који међународна заједница има пред собом, с обзиром на традиционално неравноправан и маргинализован положај, као и алармантно велику стопу сиромаштва Рома.

У оквиру Савета Европе један од најважнијих докумената је *Оквирна конвенција за заштиту националних мањина* (1995)⁴ која се посебно бави обезбеђивањем пуне равноправности свих националних мањина, као и *Европска повеља о регионалним и мањинским језицима* (1992),⁵ у којој је приликом израде и усвајања посебно потенциран ромски језик. Од великог значаја је и документ из 2010. године под називом *Стразбуришка декларација о Ромима*⁶ у коме се истиче да су антидискриминаторно законодавство и социјално укључивање главне полуге унапређења положаја Рома и Ромкиња, а према стандардима овог документа то се обезбеђује кроз равноправан приступ образовању, као и запошљавању, здравственом систему и становању.

Европска унија је посебну пажњу посветила положају Рома, као економски и политички најугроженијој етничкој заједници у Европи. У том смислу усвојила је програме у области образовања, спречавања ксенофобије и предрасуда према Ромима, друштвене интеграције и заштите ромског језика. *Резолуцијом Европског савета* (1989) утврђена је листа мера у образовању, конкретно у погледу програма наставе, обуке наставника, метода наставе, размена информација и друго, с тим да су разрада и спровођење остављени државама чланицама. Веће министара Европске уније (1989) донело је *Резолуцију о образовању деце и путника*⁷ која даје смернице о квалитетном образовању ромске деце и других номада настањених у земљама чланицама Европске уније.

4 Framework Convention for the Protection of National Minorities, Council of Europe Treaty Series, Strasbourg, 1995.

5 *Европска повеља о регионалним и мањинским језицима, Инструменти Савета Европе - људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2000.

6 Strasbourg Declaration on Roma, Council of Europe High Level on Roma, Strasbourg, 20 October 2010, CM (2010) 133 final 20.10.2010, Internet, [https:// search.coe.int](https://search.coe.int), 27/09/2019.

7 Official Journal of the European Communities, C 153, 89/C-153/02, Internet, www.eur-lex.europa.eu 13/08/2019.

Од великог значаја је *Оквир ЕУ за националне стратегије за интеграцију Рома и Ромкиња до 2020.године*⁸ који има за циљ подршку државама у другачијем и ефикаснијем приступу социјалног укључивања ромске заједнице. Националне стратегије морају бити усклађене са циљевима ЕУ у вези интеграције ромске националне мањине који су дефинисани у четири приоритетне области, а то су образовање, запошљавање, здравствена заштита и становање. Приступ образовању подразумева да сва ромске деце имају приступ образовању без дискриминације, обезбеђење завршетка основне школе, и мотивисање да наставе средње и високо образовање.⁹

У оквиру правних тековна ЕУ треба споменути и *Стратегију паметног, одрживог и инклузивног раста (Европа 2020)* која указује на јасну позитивну корелацију између новоа образовања и запослености што има за резултат смањење стопе сиромаштва. Такође, ова стратегија указује и на неопходност ефикасног улагања у систем образовања са циљем бољих резултата у свим фазама образовања, од предшколског до високошколског. Променама у политици образовања стварају се услови за остваривање европске платформе за борбу против социјалне искључености.

2.2. Национално-правни оквир

У Србији постоји обиман каталог права која могу уживати припадници ромске националне мањине, која су утемељена у *Уставу Републике Србије (2006)*, чије су основне вредности демократија, социјална правда и људска и мањинска права.

Поред уставних решења, у Србији је 2002. године донет први *Закон о заштити права и слобода националних мањина (ЗЗПСНМ 2002)* којим је Ромима признат статус националне мањине и сва права и обавезе који из тог статуса призилазе, као

8 EPSCO, An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 - Council Conclusions adopted EPSCO on 19 May 2011.

9 У препорукама Европске уније у вези са образовањем истиче се да неповољан положај Рома у европским државама може се превазићи једино ако се ромској деци гарантују једнаке могућности у области образовања. Зато све државе треба образовање да сматрају приоритетом, при чему треба имати у виду веома тешку материјалну ситуацију Рома. Неке од препорука односе се и на увођење тзв. позитивне дискриминације да би се повећала ефикасност образовања Рома, затим на елиминисање праксе усмеравања ромске деце у специјалне школе, као и на покривање трошкова везаних за образовање (уџбеници и сл.).

и да органи власти могу спроводити мере у циљу унапређења положаја Рома. Кључни и најважнији део закона јесте онај који регулише право на очување посебности припадника свих, па и ромске националне мањине (право на употребу матерњег језика и писма, право на неговање културе и традиције, право на образовање на матерњем језику, право на информисање и др.)

Према *Закону о националним саветима националних мањина* (ЗНСНМ 2009) национални савети представљају институције у оквиру којих припадници ромске мањине (Национални савет ромске националне мањине) имају право на самоуправу у четири области: култура, образовање, информисање и службена употреба језика и писма.

У систему заштите мањинских права, употреба матерњег језика чини важну компоненту очувања културног идентитета и једно од кључних колективних права признатих и *Законом о службеној употреби језика и писма* (ЗСУЈП 2010). Закон предвиђа да ако удео припадника неке мањине у укупном становништву локалне самоуправе достиже 15% (по резултатима последњег пописа), језик и писмо те националне мањине се уводи у службену употребу.¹⁰

Одредбе о неговању и развијању културно-језичке посебности налазе се и у законима у области образовања, као што су Закон о основама система образовања и васпитања (ЗОСОВ 2013), Закон о предшколском образовању и васпитању (ЗПОВ 2010), Закон о средњем образовању и васпитању (ЗСОВ 2013), Закон о високом образовању (ЗВО 2013), Закон о уџбеницима и другим наставним средствима (ЗУДНС 2009), и други закони који гарантују Ромима равноправност и развој инклузивног образовања.

Поред поменутих закона треба истаћи и важне националне стратегије које је Србија усвојила (Стратегија за смањење сиромаштва, Стратегија за родну равноправност за период од

10 Овакво нормативно одређење отежава службену употребу ромског језика и писма. Иако су по бројности релевантна национална мањина у Србији, због просторне дисперзивности, Роми не остварују то право нити у једној јединици локалне самоуправе. Органи власти могу да предузимају мере у циљу обезбеђења равноправности између припадника националних мањина и већинске нације, али се у пракси то до сада није чинило са образложењем да ромски језик није стандардизован

2016. до 2020. године, Национална стратегија запошљавања за период од 2011-2020. године, и друге), а од посебно великог значаја је *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020.* Полазећи од чињенице да је образовање основни темељ развоја сваког појединца, друштва и државе базираног на знању, главни циљеви ове стратегије су квалитетно образовање, обухват становништва на свим нивоима образовања и ефикасност образовања. Посебно се указује на низак ново обухват ромске деце предшколским васпитањем и на велику улогу локалне самоуправе које би требало да негују инклузивну образовну политику.

Основни предуслови за боље укључивање Рома у друштво створени су доношењем до сада најзначајнијег документа - *Стратегије за унапређење положаја Рома (2009-2015)* чијим усвајањем је започета реализација међународне иницијативе под називом Декада за инклузију Рома 2005-2015, која је као приоритетне области обухватила образовање, запосленост, становање и здравствену заштиту. Примену ове стратегије регулишу Акциони планови за њено спровођење (2009-2011 и 2012-2014) који разрађују детаљне мере и активности, финансијске потребе, одговорности и обавезе државних органа на централном, покрајинском и општинском нивоу. Нажалост, спровођење стратегије и постигнути резултати нису створили неопходне претпоставке за друштвену интеграцију Рома, за смањење сиромаштва, постизање суштинске једнакости, побољшање положаја и смањивање разлика које постоје између припадника ове мањине и осталог становништва. Због тога, Влада Србије 2016. године доноси нови стратешки документ *Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016 до 2025. године*, а основни разлог је стварање услова за социјалну укљученост – смањење сиромаштва и сузбијање дискриминације ромске заједнице. У Стратегији је истакнуто пет приоритетних области као кључних за побољшање социо-економског положаја, елиминисање дискриминације и већу укључености ромске националне мањине у све сфере друштва, а то су: образовање, запосленост, становање, здравство и социјална заштита. За потребе овог рада фокусираћемо се на образовање Рома кроз

призму људских и мањинских права и мера које ова Стратегија предвиђа уз стриктно поштовање принципа недискриминације.

3. СТРАТЕГИЈА ЗА СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ РОМА И РОМКИЊА У СРБИЈИ ЗА ПЕРИОД ОД 2016. ДО 2025.ГОДИНЕ

У претходној деценији у образовни систем Србије уведене су одређене мере, као и мере тзв.позитивне дискриминације са циљем да се повећа доступност образовања за децу, младе и одрасла лица ромске националности, као и да се образовање прилагоди специфичним образовним потребама Рома. Иако је остварен одређени напредак у тој области, подаци показју да су проблеми у образовању Рома и даље присутни, а кључна су три места: укључивање деце у предшколско васпитање, завршавање основне школе и наставак школовања односно прелазак у средњу школу.

С тим у вези, полазећи од тога да је генерални циљ Стратегије бољи социо-економски положај, елиминисање дискриминације и социјална укљученост Рома и Ромкиња у све сегменте друштва, образовање је препознато као кључни проблем, неопходна претпоставка за излазак из сиромаштва и интегрисаност у друштвени живот. Стога је оперативни циљ Стратегије обезбедити пуну укљученост деце и младих из ромске заједнице у квалитетно предшколско, основно и средње образовање, већи обухват младих факултетским образовањем, подршка одраслим лицима који се нису школовали, уз истовремено ефикасне мере против дискриминације и за пуно коришћење ромских мањинских права у образовном систему.

Ромска деца нису укључена у предшколско васпитање (или га похађају само повремено) па се не могу адекватно припремити за полазак у основну школу, што касније битно утиче на њихов успех и напредовање у образовном процесу. Обухват обавезним припремним предшколским програмом у укупној популацији је врло висок (преко 95% деце), док код ромске деце износи свега 60%, при чему је тај проценат знатно мањи код деце која живе у екстремно сиромашним условима. Разлози за ово су бројни, предшколске установе

немају довољно капацитета за упис или нису у могућности да се прилагоде потребама деце из ромске заједнице, ромска деца живе у лошим стамбеним условима и далеко од вртића, у сегрегисаним насељима, са родитељима необразовним од којих не могу добити подршку за развој и учење. Такође, присутна је дискриминација ромске деце приликом остваривања права приоритетног уписа од стране предшколских установа, а не постоји ни довољан број педагошких асистената или ромских медијатора у јединицама локалне самоуправе који би пружили помоћ ромским породицама да се упознају и реализују своја права.

Због свега тога, како се истиче у Стратегији, неопходно је обезбедити ромској деци једнаке шансе за развој, учење и припрему за полазак у основну школу. До 2025. године циљ је да сви предшколски васпитно-образовни програми буду припремљени у складу са развојним и образовним потребама ромске деце, да се повећа обухват деце (од 4,5 до 5,5 година старости), повећају капацитети предшколских установа и број запослених за пружање квалитетног предшколског образовања и васпитања, као и да се обезбеди већа финансијска помоћ оним јединицама локалне самоуправе у којима живи већи број деце ромске националности. Такође, обезбедити социјалну заштиту и помоћ деци у предшколском, али и промовисати значај предшколског васпитања како родитељима, тако и доносиоцима одлука на локалном нивоу.

Осмогодишње школовање у Србији је по закону обавезно, па је обухват деце у општој популацији скоро потпун, док је у ромској заједници обухват око 80% од чега мање од две трећине заврши основну школу што представља посебан проблем. Критичка тачка је већ пети разред основне школе када око 10%-15% не наставља школовање због бројних тешкоћа са којима се суочавају (сиромаштво, дискриминација, несналажење у школи и др.). Мада је обухватност и инклузија деце у похађању наставе већа него ранијих година, још увек је присутан тзв. ромски синдром, односно нередовно одлажење и рано напуштање школе. Узроци су бројни и комплексни. Велики број деце не познаје довољно добро званични језик на ком се одвија настава што утиче на њихов успех и губљење мотивације за даљим образовањем. Иако устав и други закони

обезбеђују школовање на матерњем језику или двојезично, као и похађање предмета „ромски језик са елементима националне културе“ мали број деце има прилику да га похађа јер многе школе не успевају да обезбеде услове за реализацију овог предмета.¹¹

Ромска деца имају изузетно лоше услове за учење, док се истовремено суочавају и са разним проблемима у школи јер се тешко уклапају у школски систем, па због субјективних тешкоћа и дискриминације не желе да наставе школовање. Ту је и недостатак спремности наставника да прилагоде програм и школске активности образовним потребама ромских ученика, негативни стереотипи о Ромима присутни у друштву, међу запосленима у образовном систему, као и код ученика неромске националности. Иако ставови према ромској популацији нису једностранни, негативни етнички стереотипи преовлађују, због чега постоје различити облици дискриминације, док је етничка дистанца мерена, на пример, склапањем пријатељства, у поређењу са свим осталим етничким заједницама највећа. Избегавање контаката, манифестована или латентна социјална дистанца један је од битних показатеља неприхватања ове етничке групе, само мали број спреман је да прихвати Роме као суседе, да им дете седи у истој клупи са ромским дететом. Али, и Роми су свесни да их други не прихватају, па «бирају» своју изолацију што је одувек спречавало њихову адаптацију и интеграцију (Јакшић 2002, 333-341). Све то показује да основно образовање није лако доступно, економски приступачно нити без дискриминације за ученике ромске националности.

Поред раног напуштања основне школе, проблем је што млади који и заврше основно образовање не настављају школовање (око 40%), односно не уписују средњу школу. Обухват средњим образовањем је низак и износи мање од једне четвртине, односно око 22% (у укупној популацији обухват младих средњим образовањем износи око 90%), а у околностима дубоког сиромаштва само 5%, што све указује

11 У зависности од ситуације, образовање на мањинском језику би подразумевало три главна облика: образовање које се остварује кроз извођење целокупне наставе на језику националне мањине, образовање које се остварује кроз двојезичну наставу и образовање које се остварује на српском језику уз изучавање предмета „Језик националне мањине са елементима националне културе.“ *Платформа за стратегију интеграције националних мањина у Републици Србији*, Форум за етничке односе, Београд, 2016, стр.26.

на препреке са којима се деца из ромске заједнице суочавају у свом школовању. Један од проблема је и што су капацитети афирмативних мера за упис у средње школе недовољни при чему те мере нису праћене стварањем и одговарајућих услова за редовно и успешно похађање средњег образовања (на пример, смештај, стипендије, књиге и сл.).

Оперативни циљ стратегије за социјално укључивање ромске популације је мотивисати младе за упис у средњу школу, обезбедити им што квалитетније образовање и креирање разних облика подршке за завршетак средње школе. Такође, обезбедити образовне установе и кадрове који би професионално одговорили на потребе ромске деце у циљу завршетка како осмогодишњег школовања тако и стицања средњег, односно једнаке шансе за учење и напредовање. На основу планираних мера очекивани резултати на крају 2025. године били би пре свега смањен удео младих који прерано напуштају школовање, повећан број младих који су завршили средњошколско образовање, као и бољи резултати и успеси ромских ученика. Од бројних предвиђених активности, треба истаћи важност праћења постигнутих резултата мера афирмативног уписа у средње школе, повећати број педагошких асистената са јасно дефинисаним пословима, одговорностима и критеријумима за њихово ангажовање и друго.

Што се тиче факултетског образовања, циљ је обезбедити већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији. Мере афирмативне акције за упис на високо образовање спроводе се у сарадњи са факултетима чији је оснивач Република Србија који су у обавези да за упис ромских студената предвиде 1% од броја студената који се финансирају из буџета. У случају афирмативног уписа студент стиче статус буџетског студента. Анализа јавних политика указала је на потребу да се примена постојећих мера додатно ојача у смислу боље информисаности, прецизирања критеријума, пружање подршке у остваривању права на основу афирмативних мера, као и редовно праћење ефеката тих мера током њиховог школовања. У том контексту циљ је и образовање ромских стручњака у областима које су од значаја за ромску заједницу и спровођење Стратегије. Мере предвиђају и стипендирање ромских студената који се опредељују за струке које су од приоритета за ромску заједницу

(образовање, становање, здравство), као и повећење броја Рома међу запосленима на оним пословима који су од значаја за реализацију јавних политика усмерених ка остваривању друштвене равноправности и интеграције припадника ромске националне мањине.

Важан део Стратегије посвећен је и образовању одраслих (који се нису школовали или су прерано напустили школовање) и стицању квалификација за рад. Образовна структура одраслих у ромској заједници је знатно неповољнија него у општој популацији Србије. Значајан број средовечних и старијих лица је неписмен, а преко половине одраслих је без школске спреме или није завршило ни основно образовање. Истраживања показују да велики број лица у ромској заједници има потребу за компензаторним програмима који би им омогућили да бар стекну основно образовање. Неповољна образовна структура има негативне реперкусије пре свега на стопу запослености радно активног ромског становништва, па је стицање минималне квалификације од пресудне важности. Од значаја би било укључити одрасле у посебне неформалне програме преквалификације који омогућавају запошљавање, и то са посебним фокусом на Ромкиње. Функционално основно образовање одраслих и додатни програми обуке могу значајно да допринесу смањењу образовног јаза између Рома и осталог становништва и да тако повећају шансе Рома за запошљавање и бољу интегрисаност у друштво.

На крају, неопходно је истаћи важност доследнијег спровођења донетих мера што је у надлежности државних органа, али уз веће учешће припадника ромске заједнице како би заједнички деловали у правцу унапређења образовног система и социјалне инклузије ромске националне мањине у Србији и како би се превазишли векови неписмености, сиромаштва, дискриминације и маргинализације Рома.

ЛИТЕРАТУРА

Декларација о правима припадника националних или етничких, верских и језичких мањина, 1992., Internet, <http://www.ffzg.hr/hre-edc/dkl-manjine.htm>, 16/09/2019.

Ђурић Владимир, Танасковић Дарко, Вукмировић Драган, Лађевић Петар, *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, Републички завод за статистику, Београд, 2014.

Европска повеља о регионалним и мањинским језицима, Инструменти Савета Европе - људска права, Београдски центар за људска права, Београд, 2000.

EPSCO, An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 - Council Conclusions adopted EPSCO on 19 May 2011.

Закон о заштити права и слобода националних мањина, *Службени лист СРЈ*, бр. 11/2002, *Службени лист СЦГ*, бр.1/03-Уставна повеља и *Службени гласник РС*, бр.72/09 и 97/13-одлука УС.

Закон о националним саветима националних мањина, *Службени гласник РС*, бр.72, Београд 2009.

Закон о службеној употреби језика и писма, *Службени гласник РС*, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 и 30/2010, Београд.

Закон о основама система образовања и васпитања *Службени гласник РС*, бр. 72/09,52/11 и 55/13

Закон о предшколском образовању и васпитању, *Службени гласник РС*; бр. 18/10

Закон о средњем образовању и васпитању, *Службени гласник РС*, бр.56/13

Закон о високом образовању, *Службени гласник РС*, бр.76/05, 97/08, 44/10,93/1289/13

Закон о уџбеницима и другим наставним средствима, *Службени гласник РС*, бр. 72/09

Mirga Andžej, Leh Murz, *Romi, Razlike i netolerancija*. АКАРИТ, Beograd, 1997.

Митровић Александра, “Положај Рома у друштву”, *Положај мањина у СР Југославији* (уред. Милош Мацура, Војислав Становчић), САНУ, Београд, 1996.

Митровић Александра, “Интеграција деце из ромске етничке групе у образовни систем”, у: *Цигани/Роми у прошлости и данас* (уред. Милош Мацура), САНУ, Београд, 2003.

Official Journal of the European Communities, C 153, 89/C-153/02, Internet, www.eur-lex.europa.eu 13/08/2016.

Платформа за стратегију интеграције националних мањина у Републици Србији, Форум за етничке односе, Београд, 2016.

Радушки Нада, *Идентитет и интеграција Рома у Србији*, Институт за политичке студије, Београд, 2015.

Симић, Ђура, “Школовање и образовање као услов социјалне-друштвене промоције Рома“, у: *Положај мањина у Савезној Републици Југославији* (ур.Милош Мацура, Војислав Становчић), САНУ, Београд, 1996.

Стратегија развоја образовања у Србији до 2020, *Службени гласник РС*, бр. 107/12.

Стратегија за унапређење положаја Рома 2009-2015, *Службени гласник РС*, број 27/09.

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016 до 2025.године, *Службени гласник РС*, бр.55/05, 71/05-исправка, 101/07, 65/08, 16/11,68/12-УС,72/12, 7/14-ус и 44/14.

Strasbourg Declaration on Roma, Council of Europe High Level on Roma, Strazbourg, 20 October 2010, CM (2010) 133 final 20.10.2010, Internet, [https:// search.coe.int](https://search.coe.int), 27/09/2019.

Tomova, Iliana, *The Gypsies in the Transition period*, International Center for Minority Studies and Intercultural Relation, Sofia, 1995.

Framework Convention for the Protection of National Minorities, Council of Europe Treaty Series, Strazbourg, 1995.

CERD, UN Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination, 1995, Internet, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd>, 13/08/2019.

Nada M. Raduski

**EDUCATION OF THE ROMA NATIONAL MINORITY
AND THE STRATEGY FOR THE SOCIAL INCLUSION
OF ROMA IN SERBIA**

Resume

The Roma people are at the bottom of social scale in terms of educational status, because they have a largest number of illiterate people and worst structure of educational classifications (the largest number of people with insufficient primary education and smallest number of people with secondary or high education). The Roma's extremely unfavorable educational structure is one of most important causes of their non-integration into society and it also has impact on preservation and deepening of economic and socio-cultural gap between the Roma and other population. Without education as one of most significant factors in attempts to improve living conditions and change material status, the Roma are not ready for modern way of production and are suppressed to the margins of social division of labor and this fact has actually determined not only their current position but also future one. Being members of a poorest layer in society, the Roma are not in position to provide education to themselves and due to the fact that they are not educated they are excluded from economic and social life which inavoidably puts them into a cycle of misery and poverty.

Although the protection of human and minority rights of Roma is regulated, directly or indirectly, in many international documents, the general standpoint is that it is primarily a European problem and that the stability and security of the whole region largely depends on its solutions. Furthermore, minority protection does not only understand prohibition of discrimination, but also the creation of conditions for promoting position and guaranteeing rights to members of the Roma national minority in maintaining their ethnic traits and national identity. Serbia adopted the Strategy for Social Inclusion of Roma in the Republic of Serbia for the period 2016-2025, and education is the most important for improving

the economic position, social mobility and full integration of Roma in all spheres of social life.

Keywords: Roma, educational structure, national legislation, international laws, Strategy, social inclusion, Serbia.

* Овај рад је примљен 16. септембра 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 5. фебруара 2020. године.